

*„Nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni,
másoknak parancsolni, másokon uralkodni
akarni – ahhoz való tulajdon és talentum
nélkül.”*

(gróf Széchenyi István)

Az 1825 és 1848 közötti, reformkorként számon tartott időszak politikai küzdelmeinek egyik vezéralakja, aki a gazdaság és a közlekedés mellett Magyarország köz- és sportéletének szervezésében is halhatatlan érdemeket szerzett. A gróft Kossuth Lajos egykoron a „legnagyobb” magyarnak” titulálta, és mindmáig így tartjuk őt számon, hisz talán nincs még egy olyan államférfi a magyar politika történetében, ki a nemzet polgárosodása érdekében végzett tevékenységének okán a magyarság különböző csoportjainak emlékeztetésében ilyen mértékben közös nevezőt képezne.

1791. szeptember 21-én Bécsben, a nagymúltú arisztokrata Széchenyi-család palotájában látta meg a napvilágot. Édesapja Széchenyi Ferenc gróf, a Nemzeti Múzeum későbbi alapítója, édesanyja pedig a szintén előkelő családból származó Festetics Julianna grófnő volt. Széchenyi gyermekkorát a császárvárosban, illetve Nagycenken töltötte, miközben igazi arisztokratához méltó nevelést kapott. „Steffel” 17 éves volt, amikor 1808-ban I. Ferenc császár (1792-1835) országgyűlést hívott össze Pozsonyban, mely – az 1809-re tervezett Napóleon elleni háborúhoz – 25 000 újonc megajánlása mellett nemesi felkelést is hirdetett. A családfő ekkor úgy döntött, hogy mindhárom fiát a harcmezőre küldi, így az ifjú gróf részt vett az 1809. évi győri ütközetben, és a vereség dacára főhadnagyként számos jeles haditett fűződött nevéhez.

Széchenyi a nemesi felkelők elbocsátása után is a császári hadsereg kötelékében maradt, és a napóleoni háborúk során harcolt többek között a lipcsei „népek csatájában”, majd az 1814. évi franciaországi hadjáratban és – 1815-ben – Itáliában is kitüntette magát. A gróf – elsősorban a vakmerő felderítések és a merész futárküldetések elismeréseképpen – 1814-re a kapitányi rangig emelkedett, és kitüntetések tucatját nyerte el. A napóleoni háborúk után Széchenyi hivatalosan még egy évtizeden át szolgált a Hessen-Homburg huszárezredben – 1826-ban szerelt le –, azonban a Szent Szövetség Európájában karrierje új fordulatot vett.

1815 után a fiatal arisztokrata a Boszporusztól a Brit-szigetekig bejárta egész Európát, úti élményei pedig meghatározták későbbi politikai nézeteit: a gróf külföldi tapasztalatok nyomán felismerte Magyarország feudális elmaradottságát, egyúttal pedig megérezt benne az elhatározás, hogy változtasson a hazai állapotokon. Angliai utazása sarkallta például Széchenyit arra, hogy 1821-ben megismertesse a lóversenyt a magyar közönséggel, és a francia földön látott Canal du Midi-csatorna nyomán pattant ki fejéből a hazai folyamok szabályozásának ötlete.

A „legnagyobb magyar” valódi közéleti színrelépése azonban az első reformkori országgyűlés volt, ahol mint a haladás egyik legelkötelezettebb híve, elindította a modern magyar tudományos intézményi hálózat kiépítését. Széchenyi neve hallatán a legtöbben ama nevezetes jelenetre gondolunk, amikor a gróf az 1825-27-es diétán szólásra emelkedik, és felajánlja egyévi jövedelmét – 60 000 forintot – a Magyar Tudományos Akadémia megalapítására. Bár az MTA „árnyékában” gyakorta elfelejtődik, mégis fontos megemlítenünk, hogy Széchenyi ezen az országgyűlésen később a közéletet és nyilvánosságot megalapozó Nemzeti Kaszinó születésében is komoly szerepet játszott.

A diéta aztán 1827-ben bezárta kapuit, a gróf azonban nem akarta, hogy az országgyűlésen tanúsított jobbító szándék elenyésszen, így a haladás ügyét irodalmi munkássága révén igyekezett napirenden tartani. Széchenyi művei szinte páratlanul széleskörű érdeklődésről tanúskodtak: a „lovakrúl” megírt 1827-es állattenyésztési szakmunkát követően a gróf a „Hitel” (1830), a „Világ” (1831) és a „Stádium” (1833) című művekben a feudális gazdasági és pénzügyi rendszer lebontását sürgette, a szabadságharcig terjedő

időszakban pedig – a politika mellett – többek között a nemzeti nyelv kérdéséről, a selyemhernyó-tenyésztésről, a gőzhajózásról és színjátszásról is értekezett.

Széchenyi ugyanakkor nem elégedett meg a pusztá szavakkal, tenni is kívánt a haza érdekében, ezért – minden befolyását latba vetve – megszervezte az általa szorgalmazott fejlesztések megvalósítását. A később – méltán – „legnagyobb magyarnak” nevezett politikusnak köszönhetően indulhatott el 1831-ben a dunai, majd 1846-ban a balatoni gőzhajózás, az ő kitartó munkája nyomán kezdődött meg 1842-ben a Lánchíd építése, de fontos szerepet játszott a Pest és Vác közötti vasútvonal megnyitásában és két legnagyobb folyónk szabályozásában is. Miközben Széchenyi álmai az 1840-es években sorra valóra váltak, az Európában kibontakozó polgári forradalmi közhangulat nyomán, a honi politika színpadán egyre inkább a köznemesi származású, radikálisabb habitusú Kossuth Lajos vette át a stafétabotot, akivel a gróf 1841 után – a „Kelet népe” megírása után – komoly politikai vitába is keveredett. Kettejük konfliktusa abból eredt, hogy – miközben a hosszútávú cél perspektívájából tekintve ugyanazon az oldalon álltak – Széchenyi és Kossuth teljesen eltérően képzelték el Magyarország modernizációját. A konzervatív, arisztokrata milióból érkező gróf – aki egyébként Metternich herceggel is jó viszonyt ápolt – úgy vélte, a reformokat a Habsburg-dinasztiával egyetértésben lehet és kell megvalósítani, mivel a Béccsel való szembefordulás háborúhoz, geopolitikai elszigetelődéshez és végső soron a nemzet megsemmisüléséhez vezetne.

Vele szemben a köznemesi származású, de szélesebb társadalmi bázisra támaszkodó Kossuth sokkal erőteljesebb követelésekkel lépett fel, és a reformok érdekében kész volt akár a Habsburgokkal való szakításig is elmenni. Emiatt aztán Széchenyi újra és újra azzal vádolta meg képviselőtársát, hogy pusztulásba rántja a magyarságot.

Nem lebecsülve Kossuth óriási állóképességét és szervezői tehetségét, melyet az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként tett, Széchenyi jóslatai végül 1848 tavaszára beigazolódnak látszottak, ugyanis Párizs nyomán Bécsben és Pesten is kitört a forradalom, igaz, a gróf – a konzervatív arisztokrata családi milió szocializáltságából eredő, mérsékelt habitusa ellenére – lelkesedéssel és komoly reményekkel fogadta az eseményeket; talán ez volt életében az egyetlen olyan alkalom, amikor Kossuthnak adott igazat.

Bár Széchenyi a megalakuló Batthyány-kormányban elfogadta a közlekedési – és ezzel együtt a közmunkaügyi – tárcát, optimizmusa hamarosan tovaszállt, és az egyre feszültebbé váló belpolitikai helyzetben mindinkább a háborútól és az esetleges számonkéréstől rettegett.

Az akkori korszak értelmiségi köreiből divatos „nemzethalál” víziója kezdte a kérlelhetetlen realitás makacs jeleit mutatni, s az ettől való konstans félelem, a várt katasztrófa miatti lelkiismeret-furdalás után augusztus végére felőrölte Széchenyi egészségét, ezért a gróf 1848. szeptember 4-én – egy héttel Jellasics bán támadása előtt – lemondott miniszteri székéről. A politikus betegsége ekkor már olyannyira súlyos volt, hogy már másnap megpróbált véget vetni az életének – az esztergomi hajóhídról a Dunába vetette magát, ám kimentették –, ezért orvosa, Balogh Pál a döblingi szanatóriumba vitette őt.

Széchenyi a Bécs közelében található intézményben, a világtól elszigetelten töltötte a szabadságharc véres hónapjait, itt érte később az eltaposott szabadságharc tragikus végkifejlete, majd a neoabszolutista rendszer bevezetésének híre is. Döbling nyugodt légkörének hála a gróf állapota lassan javulásnak indult, így az 1850-es évtized elején ismét tollat ragadott, miközben a kor feltörekvő fiatal értelmiségének képviselői – például Kecskeméthy Aurél és Hollán Ernő – rendszeresen hozzá „zarándokoltak” tanácsért.

Valószínűleg az ő körükhöz köthető Széchenyi legutolsó – és egyik leghíresebb – röpiratának, az „Ein Blick”-nek a kicsempészése is, mely 1859-es megjelenése után hatalmas botrányt keltett a Habsburg Birodalomban. A mű előzménye egy 1857-es osztrák röpirat volt, melynek írója – vélhetően Alexander Bach utasítására – valótlannal pozitív színben tüntette fel a Magyarországot elnyomó neoabszolutista berendezkedést, és ezzel együtt indokolatlannak nyilvánította a passzívan ellenálló politikai elit követeléseit is.

A rendszer visszaéléseit és belső ellentmondásait az „Ein Blick” olyannyira mesteri módon állította pellengérré, hogy az álnéven megjelentetett mű hamarosan a hatóságok zaklatását is kiváltotta. A császári titkosrendőrség 1859–60 során mind gyakrabban dúlta fel Széchenyi döblingi lakosztályát, rendre perrel és börtönbüntetéssel fenyegették az idős grófot, akinek pszichés egészségét megviselte az állandó lelki terror. A hatóságok zaklatása vélhetően komoly szerepet játszott abban, hogy 1860. április 7-én éjjel gróf Széchenyi István végül a halántékához szorított revolverével véget vetett életének.

Halálának körülményei még most sem teljesen egyértelműek, ám az események szempontjából másodlagos jelentőségűek. A „bécsi gróf” halálhíre a világsi fegyverletétel óta a magyar közélet leglesújtóbb eseménye volt. Ha van bármi tanulsága a gróf tudományos, irodalmi és közéleti pályafutásának, az az, hogy a szellemi rang nélküli vagyon mit sem ér, s hogy egy elmaradott és sokat szenvedett nemzet kulturális felemelése nem eshet áldozatul sem az önálló és kreatív gondolatot nélkülöző, a megoldást kizárólag egy nagy külső birodalomhoz való tartozásban kereső öngyarmatosításnak, sem pedig a bezárkózó és kirekesztő, hosszútávú perspektívában gondolkodni képtelen, radikális” szittyá nacionalizmusnak.” A haladás mindig a lehetőségek mérlegelésében, az eltérő nézőpontok határozott, de tisztelettudó ütköztetésében, s az ebből születő konszenzus nyomán létrejött program nehéz és fáradtságos megvalósításán nyugszik. Gróf Széchenyi István élete, munkássága és halála képezi a fedezetét mindannak a nehézségekkel, viszontagságokkal és olykor megaláztatásokkal járó, ámde egyetlen helyes történelmi útnak, melyet polgárosodásnak hívunk.

Sulák Péter

történész-doktoranduszhallgató
Pázmány Péter Katolikus Egyetem